

2. Vanuse mõiste ja selle indiviidipõhisem sisustamine

Enne kui rääkida olemasolevatest õiguslikest garantiidest ning võimalike uute loomisest, tuleb luua selgem pilt eakate õiguste temaatika kesksetest mõistetest ja erisustest. Eraldi välja toomist väärrib seejuures vajadus senisest indiviidipõhisema lähenemise poole vanemaealistesse suhtumisel. Kui me ei näe vanemaealisi esmalt kui mitmekesiseid indiviide, on praktiliselt võimatu tagada neile kaitse, heaolu ning võrdsed võimalused.

2.1. Vanadus kui ajas ja oludes muutuv mõiste

Vanus on ühiskonnas nii tööjaotuse kui ka staatuse omandamise alus. See on suhteline kontseptsioon, mis on viimase paarikümne aasta jooksul märkimisväärselt muutunud. See, kes on noor ja kes vana, sõltub sageli hindaja enda vanusest ning terminitel *vana*, *vanem* ja *vanadus* pole olemas ühest määratlust. Neid võib määratleda isiklikust arvamusest või riikliku poliitika vajadustest lähtudes.^{[1](#)}

Termin *vana* on lisaks astronoomilisele (elatud aastad) ja bioloogilisele (vorm/võimekus) sisule ka sotsiaalse sisuga. Näiteks on pakutud välja, et palju õigem oleks rääkida nn *kolmandast vanusest* (aeg elus, mil inimesel on endiselt võrdlemisi hea tervis, mida ta kasutab reisimise, õppimise ja eneseteostuse jaoks) ning *neljandast vanusest* (aeg elus, mida iseloomustab suurenev hoolekandevajadus, haigused ja puuded, aga mitte alati).^{[2](#)} Järjest rohkem normaliseeritakse tänapäeva ühiskonnas ka elukestvat õpet ja julgustatakse ettevõtjaks hakkama igas vanuses.

Samuti peab pidama vanemaealiste õigusi edendades ja kaitstes alati silmas mitmekesisust vanemaealiste endi seas. Nad ei ole homogeenne rühm ja diskrimineerimine, mida nad kogevad, on sageli mitmetasandiline. See ei põhine mitte ainult vanusel, vaid ka muudel teguritel, nagu näiteks sugu, etniline päritolu, puue, vaesus, seksuaalne ja sooline identiteet ning kirjaoskuse tase.^{[3](#)} Vana olla võib seega tähendada väga erinevat tegelikkust, mis sõltub inimese muudest tunnustest.

2.2. Vajadus liikuda senisest individipõhisema lähenemise poole

Indiviidi märkamine ning sildistamise vältimine on üks inimest ja inimõigusi austava ühiskonna tähtsamaid eeldusi. Kuna vanuse tunnus on niivõrd suhteline ja ajas muutuv tegur, on vanemaealiste õiguste tagamisel hästi toimiva hoolekandesüsteemi kõrval vajalik ka senisest märksa sügavam indiviidi- ja vajaduspõhisem lähenemine. Vastasel juhul võib tagajärjeks olla see, et vanemaealine inimene mitte ainult ei kannata emotsionaalselt stigmade ja eelarvamuste all, vaid jääb ilma ka vajalikest sotsiaalsetest hüvedest.

Näiteks võib tekkida olukord, kus üle 65 aasta vanused inimesed ei saa juurdepääsu puuetega seotud sotsiaalabiteenustele, sest nende puuet peetakse nn normaalse vananemise tagajärjeks, või olukord, kus inimene ei kvalifitseeru sotsiaalabile, sest ta on selle jaoks liiga vana.⁴ Tervishoidu ja sotsiaalhoolekannet puudutavas peetakse vanemaealiste inimeste elu vahel vähem oluliseks või vähem investeerimist väärivaks.⁵ Sellised sätted ja praktika tulenevad eelkõige stigmast, et vanemaealised on eranditult haavatavamad kui teised.

Haavatavust tuleks tegelikult käsitada kui olekut, mis võib langeda osaks igale inimesele ja mis ei tulene automaatselt teatud vanusesse jõudmisest.⁶ Kui omistame vanemaealistele stereotüübi, et nad on eranditult haavatavad, tähendab see, et me ei eelda ka hea tervisega (või lihtsalt väikeseid, east tulenevaid kohandusi vajavatelt) vanemaealistelt inimestelt enesega toimetulekut ja hoopis alavääristame nende iseseisvust.⁷

Igaüks kogeb maailma erineva vastupidavusega. Nii riikide kui ka rahvusvahelisel tasandil on seepärast vaja tagada, et liigutakse igaühe spetsiifilisi vajadusi arvesse võtvate toimetulekuvõimaluste edendamise poole. Ka seadusandjad ei peaks suhtuma vanemaealistesse kui pelgalt ühte inimrühma, mida iseloomustab teatud vanus, vaid austama igaühe individuaalseid erinevusi ja just talle omaseid vajadusi kogu tema elukaare jooksul.⁸

Kahtlemata tuleb tagada nende vanemaealiste (ja ka kõigi teiste inimeste) hoolekanne, kes seda abi vajavad. Indiviidipõhise vaate senisest tähtsamale kohale seadmine ei vähenda tugeva riigisisese abi- ja hoolekandesüsteemi olulisust. Kui eakas inimene vajab abi või näiteks ravimeid, siis pole ta selles n-ö süüdi.⁹ Tasakaalu leidmine inimese vajaduste ja hästi toimiva hoolekandesüsteemi vahel on eakate õiguste tagamisel üks keskseid ülesandeid. See tuleb selgesti välja mitmese

diskrimineerimise kontekstis (vt lähemalt alapunkt 3.5).

Näiteks on puuetega inimeste toetused ja teenused – rehabilitatsioon, isiklik abi jm – teatud vanuses inimestele sageli kättesaamatud. Eakad puuetega inimesed kipuvad olema jäetud välja ka isikliku sõltumatuse suurendamise programmide ja teenustest. Nad on suurema tõenäosusega institutsionaliseeritud ning seega suuresti jäetud ilma isiklikust autonoomiast ja vabadusest. Probleem on selles, et paljud rahvusvahelised normid põhinevad meditsiinilisel mudelil, mille järgi vaadeldakse füsioloogilisi piiranguid kui midagi, mis käivad alati ja eranditult vananemisega kaasas. Kui ollakse sellisel seisukohal, on peaaegu võimatu kohaldada vanemas eas puuetega inimeste õigusi võrdselt.[10](#)

Teatud juhtudel on aktsepteeritav, et riik võib kohelda eri vanuserühmi erinevalt. Leidub mõjuvaid põhjusi, miks vanus ja eluetapid võetakse sotsiaalteenuste ja muu avaliku toetusega seotud hinnangute aluseks. Väga praktilisel tasandil võib selle taga olla näiteks ka soov piirata nappide ressursside jaotust ilma selleta, et oleks vaja anda aeganõudvaid vajaduspõhiseid hinnanguid.[11](#) Samas, kuigi vananemine muudab inimest, ei ole vananemine kui selline objektiivselt mõõdetav raamistik, milles hinnata indiviidi vajadusi ja võimeid. Seetõttu võivadki earühmade erineva kohtlemise kohta toodud põhjendused kergesti muutuda eakate suhtes diskrimineerivaks.[12](#)

- [1](#)Albrant, M., Meior, M., Papp, Ü. M.. Võrdse kohtlemise seadus: käsiraamat. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli õiguse instituut 2015, lk 21. – Võrdse kohtlemise käsiraamat_EST_2015.indd (humanrights.ee).
- [2](#)Mattsson, lk 42.
- [3](#)Strengthening Older People's Rights: Towards a UN Convention, lk 5.
- [4](#)Mattsson, lk 40.
- [5](#)R. Harding. Equality, social justice and older people. – Ageing, Ageism and the Law: European Perspectives on the Rights of Older Persons – European Perspectives on the Rights of Older Persons. Lund University Publications 2018, lk 30.
- [6](#)Mattsson, lk 42.
- [7](#)Ibid., lk 45.
- [8](#)Ibid., lk 47.
- [9](#)Ibid.
- [10](#)Georgantzi, G. „AGE Platform Europe Statement at 13th Conference of States Parties to the CRPD Round Table 2 on „Addressing the rights and needs of older

persons with disabilities: ageing and demographic trends“. Brüssel 2020. – AGEPlatformEurope_Statement_Roundtable_COSP13_olderpersonswithdisabilities.pdf (age-platform.eu).

- [11](#) Mattsson, lk 46.
- [12](#) Ibid.